

Veiligheidsstrategieën

50

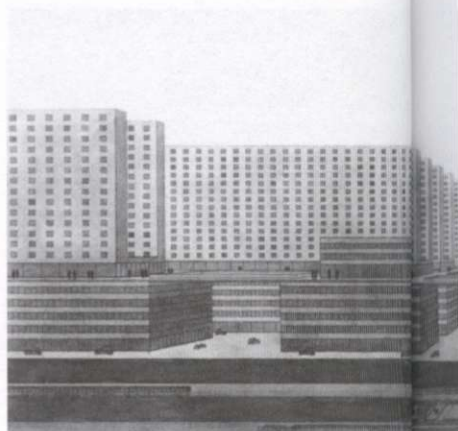
Het vertoog van de stedenbouwkundige Ludwig Hilberseimer kent een consistentie zoals men die zelden aantreft. Zijn fascinatie gold de voortgaande modernisering en technologisering van de westerse samenleving. De mogelijke invloed van deze processen op de vorm en samenstelling van onze steden was zijn object van onderzoek. Op basis van objectiverende analyses stelde hij een *speculatieve* strategie op. Deze strategie had een belangrijk doel: wereldverbetering. Dit doel vulde zijn pogingen tot objectivering aan met een waardensysteem en zo werd deze strategie zijn stedenbouwkundig vertoog, zijn wereldbeeld en ideologie tegelijkertijd.

Hilberseimer is vooral bekend om zijn *Grossstadt*-plannen. Deze behelsden rationele blokverkavelingen waarbinnen de programma's van de moderne metropool georganiseerd werden. De perspectieven van de *Hochhausstadt*, de zogenaamde necropolis van de twintigste eeuw, laten de meest verdichte variant van deze organisatieprincipes zien. Behalve een strenge horizontale zonering middels de blokverkaveling en verkeersontsluiting worden de programma's ook verticaal gezoneerd. Het zware verkeer, de parkeergarages en de grote bedrijven worden op het maaiveld en de eerste vijf lagen gesitueerd. Hierboven bevindt zich een laag voor een onafhankelijk systeem van langzaam lokaal verkeer waaraan kleinere winkel- en werkprogramma's gekoppeld zijn. De woongebouwen, reusachtige flatgebouwen met een corridor-ontsluiting, rijzen in een schijnbaar eindeloze herhaling boven deze metropolitane congestie uit.

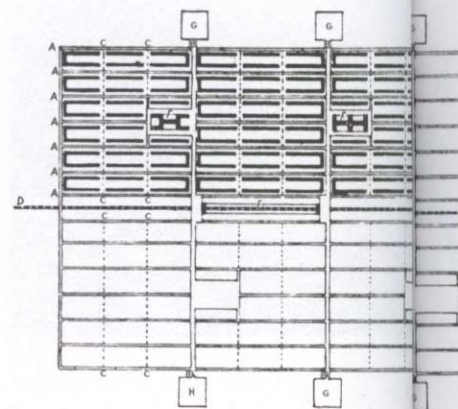
Hilberseimer beschouwt deze voorstellen zelf als een mislukking, als '(...) een steriel landschap van asfalt en cement, in elk opzicht onmenselijk'.¹ Weliswaar maakt de stapeling van de programma's dat verbindingen zo kort mogelijk zijn en dat verkeersbewegingen tot een minimum gereduceerd worden, maar de hoge dichtheid, de slechte lichttoetreding, de eenvoudigheid en het ontbreken van natuur worden door Hilberseimer in zijn apologie *Entfaltung einer Planungs-idee* onacceptabel genoemd. De *Hochhausstadt* zou slechts een technische oplossing voor een verkeersprobleem zijn.

Dichtheid neemt een belangrijke plaats in wanneer Hilberseimer zijn diagnose stelt van de stedelijke samenleving. In combinatie met economische achterstelling zou het leven in hoge dichtheden onherroepelijk leiden tot chaos en misdaad. In *The nature of cities* stelt Hilberseimer het zelf als volgt:

It would seem that there is a close relationship between the slum which is the cancer of the city and crime which is the cancer of society. Within the city, crime is always more prevalent in slum areas, decreasing in the outlying, better neighbourhoods. (...) Slums do breed crime.²

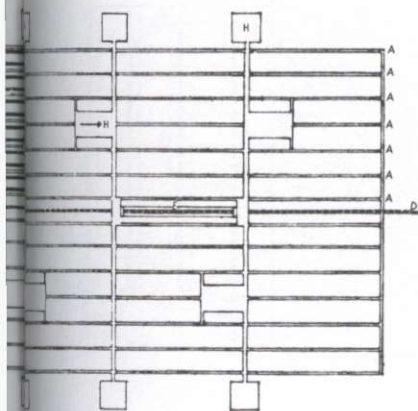
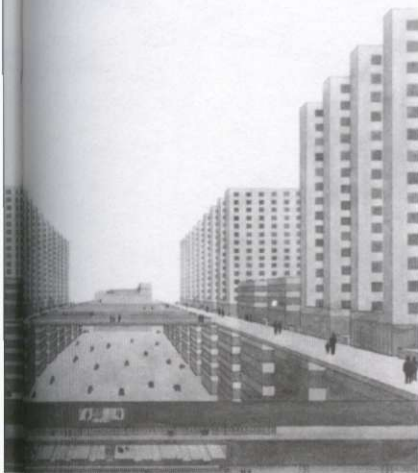

Verticale metropool, perspectief van een Oost-Weststraat, 1924

Schema van de 'woonstad', 1923

- A. woonstraat
- B. winkelstraat
- C. verbindingsstraten
- D. spoorweg onder maaiveld
- E. station
- F. warenhuis
- G. school
- H. ziekenhuis

1
Ludwig Hilberseimer, *Entfaltung einer Planungs-idee*, Berlin, 1963, p. 22.

2
Ludwig Hilberseimer, *The nature of cities*, Chicago, 1955, pp. 110-111.

3
Het tegenwoordige Illinois Institute of Technology.

4
Zie onder meer Peter G. Rowe, *Making a middle landscape*, Cambridge, 1991.

5
De term associatie is van Alison en Peter Smithson. Deze heeft betrekking op de wijze waarop mensen zich onderling organiseren tot een gemeenschap.

Deze diagnose wordt begeleid met foto's van onder meer Manhattan, New York. Een van de onderschriften luidt 'Disorder and chaos'.

In de jaren dertig zal Hilberseimer de eerste alomvattende schema's en strategieën ontwikkelen die een antwoord bieden op deze tekortkomingen. Voor Dessau en Berlijn tekent hij twee voorstellen, respectievelijk in 1932 en 1933, die een decentralisering en oplossing van de in de negentiende eeuw gegroeide stedelijke concentraties laten zien. Naast de factoren verkeer, ontsluiting en organisatie van de stedelijke programma's, die de systematiek van de Grossstadt-plannen bepaalden, worden nu factoren als lichttoetreding tot de individuele woning en industriële luchtverontreiniging ingevoerd om tot een gezonde, rationele verstedelijkingsstrategie te komen.

In 1938 verlaat Hilberseimer, samen met Mies van der Rohe, nazi-Duitsland voor een professoraat aan het Armour Institute of Technology in Chicago.³ Daar zal hij de stedenbouwkundige principes die hij reeds in Duitsland had ontwikkeld, verder radicaliseren en onderzoeken in grootschalige schema's voor de Amerikaanse situatie. In een aantal publikaties licht hij deze voorstellen en hun uitgangspunten toe: *The new city, principles of planning* (1944), *The new regional pattern* (1949) en het al eerder aangehaalde *The nature of cities, origin, growth, and decline, pattern and form, planning problems* (1955).

De schema's en strategieën opgenomen in deze publikaties anticiperen reeds op de postindustriële stad van het einde van de twintigste eeuw. Ze omschrijven een aantal principes die tot het ontstaan van het huidige suburbane *middle landscape* hebben geleid, een verstedelijkt landschap dat binnen onze westerse samenleving als de dominante leefomgeving beschouwd kan worden.⁴ Deze principes hebben betrekking op de massale beschikbaarheid van mobiliteit, elektriciteit en telecommunicatie. Een nieuw type ruimte, het netwerk, kan zo realiteit worden. Als het gaat om *associatie* tussen mensen, het aangaan van relaties en het uitwisselen van informatie, geld en goederen, wordt deze ruimte minstens zo belangrijk, zo niet belangrijker dan de traditionele, meer fysiek bepaalde ruimtes van straat, plein en markt, stad en dorp.⁵

De voorstellen van Hilberseimer laten een oplossen van de traditionele stad zien, vanouds een concentratiepunt van handel, arbeid en militaire en politieke controle. De auto, de telefoon en de vrije beschikking over energie en grondstoffen maken een deconcentratie en verdunning van de stedelijke agglomeraties mogelijk. Deze decentralisatie maakt dat de stad oplost in het landschap, en de woon- en werkgebieden tegen een continue achtergrond van groen kunnen verschijnen. Tot slot maken overwegingen van militaire veiligheid en sociale gezondheid

deze ontwikkeling in de ogen van Hilberseimer onvermijdelijk en noodzakelijk. Wonen in het groen, in nederzettingen gelijkmatig verspreid over de nationale, en zo mogelijk de continentale, ruimte en gekoppeld aan de grote infrastructuur die deze ruimte omvatten, vormt het ideaal. De spanning, conflicten en congestie die de oude overvolle metropolen en steden kenmerken zouden zo opgeheven kunnen worden. Rust, orde en veiligheid zouden weer terugkeren in het leven van de Amerikaanse stedelingen.

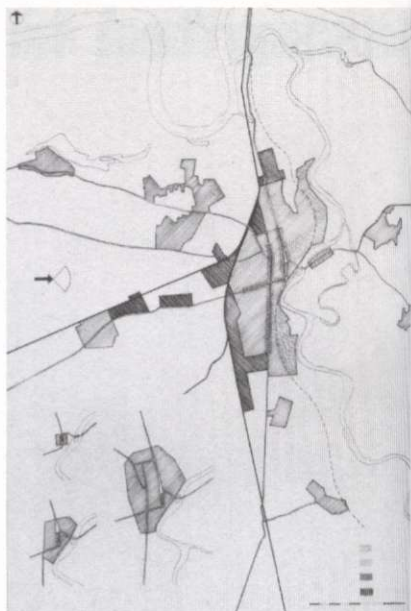
Natuurbeeld

De verschijning van het groen in het vertoog van Hilberseimer is in de eerste plaats de verschijning van de natuur, althans het beeld daarvan. De natuur neemt als een constituerend element van de nieuwe, wenselijke stedelijke conditie een bijzondere positie in binnen de rationaliteit van zijn vertoog. In tegenstelling tot andere elementen als verkeersbewegingen, programma's, zonlicht en windrichting wordt het groen als programma nauwelijks gekwantificeerd, laat staan dat er een typologische analyse of documentatie plaatsvindt. Wel worden er uiteenlopende argumenten aangedragen waarom het groen een sleutelement vormt binnen de uiteengezette planningsstrategieën.

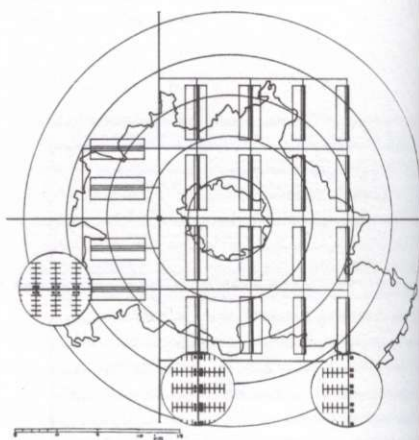
Boven alles is het groen, de natuur, de tegenhanger van het infrastructurele netwerk dat de nederzettingen organiseert en bij elkaar brengt. Het netwerk met de hieraan gekoppelde programma's vormt een ruimte voor een orde van produktie en kapitaal. Een efficiënte uitvoering van een vrije industriële produktie staat centraal in alle voorstellen die Hilberseimer doet voor de twintigste-eeuwse stedelijke samenleving. Vandaar dat congestie, hoge dichtheden en vervuiling voorkomen moeten worden. Vandaar ook dat alle kruispunten en aantakkingen in het netwerk geen intensiveringen van metropolitane programma's laten zien, maar lege ruimtes waar het verkeer zich zo soepel mogelijk doorheen kan bewegen.

De beweging op het netwerk komt pas tot stilstand bij de individuele cel, de plaats van menselijke reproductie. Daar begint ook het groen, een ruisend continuüm van tuinen en struikgewas, weiden en wouden. Het groen vormt de gewenste *grens* aan de orde die het netwerk beheerst. De situering van dit netwerk in een continu landschap zou een *urbs in horto* mogelijk maken, een verzoening tussen de tegengestelde eisen van een vrije en ongehinderde stedelijke groei en een gezond gemeenschapsleven.⁶ Zo wordt in het vertoog binnen de natuurlijke orde een orde van kapitalistische produktie mogelijk. In de historische ontwikkeling die Hilberseimer schetst van de stedenbouw vallen deze twee uiteindelijk zelfs samen in een convergentiepunt dat in de toekomst ligt. De produktionele orde wordt de natuurlijke lotsbestemming van de moderne mens, en daarmee zijn enig mogelijke en onvermijdelijke toekomst.

Hieruit voortvloeiend vervult het beeld van de natuur een tweede functie die direct betrekking heeft op het wonen van de moderne mens. Het vertoog neemt hier een wending die het merkwaardig dicht bij het denken van Heidegger brengt, zonder dat er overigens een directe verwijzing gemaakt wordt. Nu is het

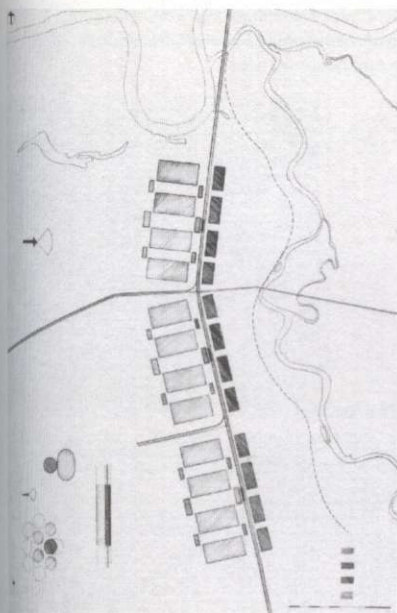

Studie naar de historische structuur en zonering van Dessau voor het vierde CIAM-congres, 'De Functionele Stad', uitgewerkt in samenwerking met studenten van het Bauhaus, 1932

Gedecentraliseerde metropool

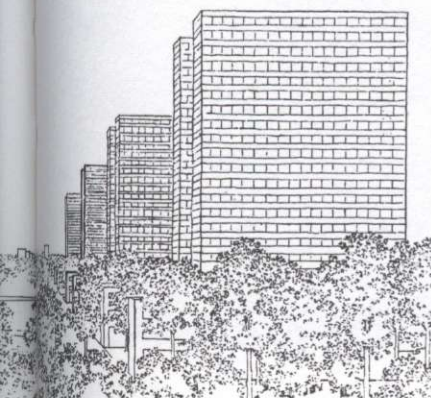

6

Ludwig Hilberseimer, *The nature of cities*,
Chicago, 1955, p. 193.

7

Ibidem, pp. 282-283.

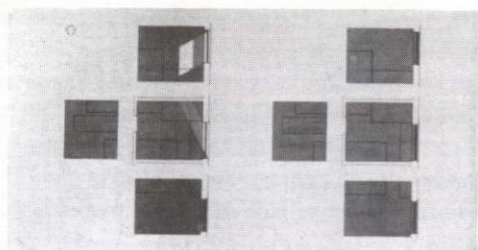

denken van Heidegger in zijn algemeenheid niet instrumenteel of direct operationeel. Bovendien is een grotere tegenstelling tussen de technocratische utopie van Hilberseimer en de kritiek van Heidegger op een samenleving gedomineerd door technologie nauwelijks voorstelbaar. Echter, als het gaat om de waarden van een *Gemeinschaft* die in een nieuwe stedenbouw bestendigd dienen te worden, zijn de overeenkomsten opvallend. Heidegger projecteert deze waarden in het fictieve verleden van de Duitse boerenhoeve en beschouwt ze als verloren voor de moderne mens. Hilberseimer daarentegen projecteert ze in een mogelijke toekomst en construeert hiervoor een historische legitimatie.

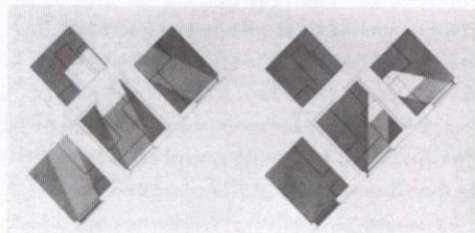
Zo moet in zijn vertoog de grens die de groene ruimte aan de orde van het netwerk stelt, uiteindelijk een verschoning van de natuur, haar grondstoffen en topografie, mogelijk maken. En zo zou ook een wonen kunnen verschijnen dat zich hecht aan de specifieke topografie van een plek, een wonen dat de moderne, vervreemde mens een oriëntatie zou bieden op zijn situatie. Deze situatie kan bijna kosmologisch begrepen worden. De loop van de zon en de heersende windrichtingen bepalen in zijn voorstellen immers de situering van de nederzettingen en woningen. De positionering van de verkeerssystemen en industrie dienen voor deze ideale situatie ruimte vrij te maken. Samen met de wens om de verkeersbewegingen te minimaliseren leidt dit tot schema's waarbij deze bewegingen zelf ook gehoorzamen aan de parameters die de wind stelt. De beweging van de woongebieden in de richting van de werkgebieden en grootstedelijke programma's is een beweging naar vervuiling. Deze beweging wordt zo een beweging met de wind mee, en omgekeerd, de bewegingen naar de schone woongebieden, naar de *Gemeinschaft*, is een beweging tegen de reinigende, heersende winden in.

In de strategie om een atoomoorlog te overleven speelt de wind eveneens een cruciale rol. Binnen de voorstellen van Hilberseimer wordt weinig aan het toeval overgelaten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij, in de vroege jaren vijftig, ook de risico's en overlevingskansen bij een atoomaanval kwantificeert. Rekening houdend met de heersende windrichting concludeert hij dat bij een verstedelijkingspatroon met een open ruimte van twintig mijl tussen de nederzettingen, die 45.000 bewoners bevatten, gemiddeld 112.500 mensen getroffen zullen worden.⁷ Dit aantal valt uiteraard in het niet bij een mogelijke aanval op een stedelijke concentratie als Chicago.

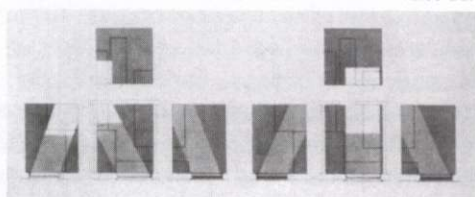
Deze rekensom brengt Hilberseimer ertoe om een radicale verspreiding van de Amerikaanse bevolking over de beschikbare nationale ruimte voor te stellen. De mensen zullen in optimale veiligheid in nederzettingen, zogenaamde stad-aggregaten, in het groen wonen. Ook tussen de kleinere eenheden van deze stad-aggregaten vormt de groene ruimte een ruimte van overleving. Deze ruimtes vormen zogenaamde *fire breaks* in geval van een totale aanval. Ook deze worden gekwantificeerd. Washington krijgt de breedste brandgangen in Hilberseimers voorstel tot *replanning* van de Amerikaanse hoofdstad: zo'n vier

10.00 uur Oostkant 12.00 uur

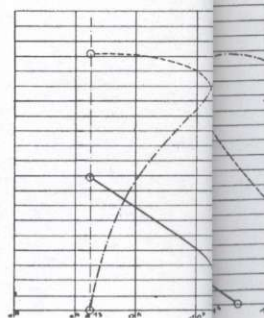
10.00 uur Zuidoostkant 12.00 uur

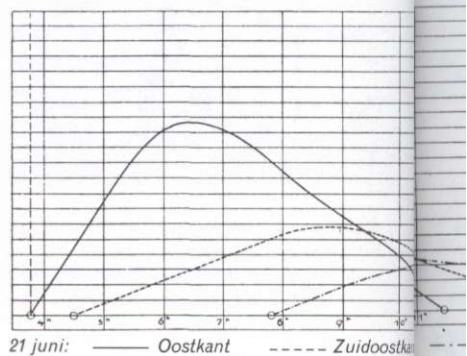
10.00 uur Zuidkant 12.00 uur

Diagrammen van de zonlichtinval bij verschillende oriëntaties in een kamer op 21 december

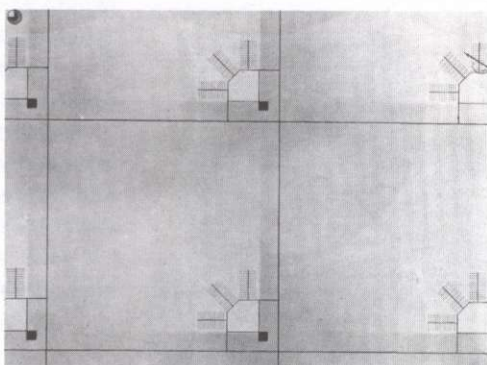
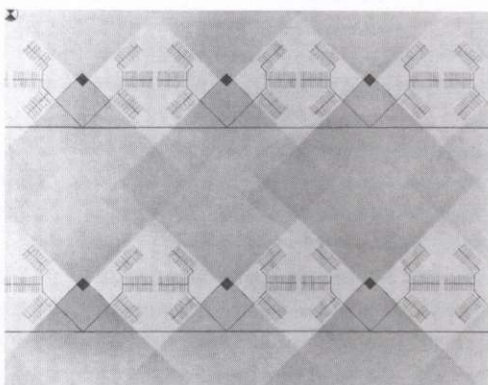
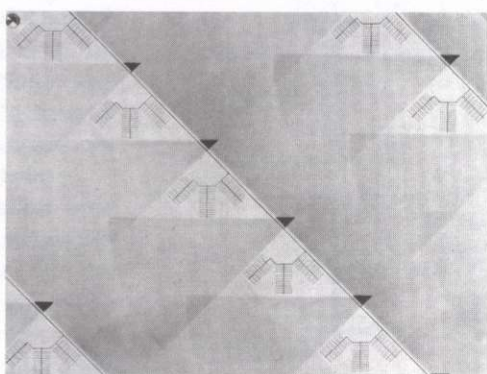
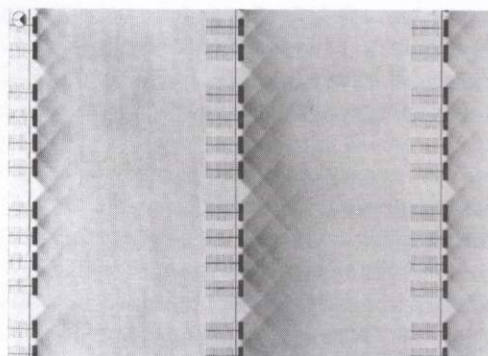
Zonlichtinvaldiagrammen met maximale en minimale hoeveelheid bij verschillende oriëntaties en verschillende seizoenen

21 december

21 juni: — Oostkant - - - Zuidoostkant

Invloed van de overheersende windrichting op de verplaatsing van rook en de vorm van de neerslag

tot vijf mijl tussen de *communities*. De ministeries worden daarbij alle verspreid over deze eenheden.

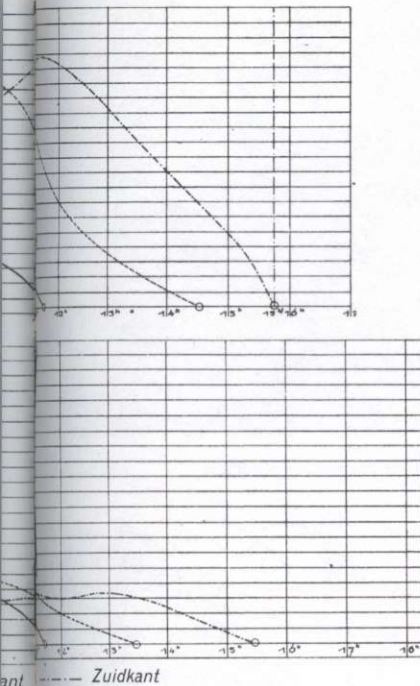
Naast de meer ideologische inzet van de groene ruimte als de ruimte van verschoning van de natuur en aarde, de *habitas* van de mens, vervult deze ruimte zo tegelijkertijd een programmatische functie van tussenruimte of buffer, tussen nucleaire fallout, brand en overleven, tussen de vervuiling van de grootste-programma's en verschoning van de woongebieden. Er zijn meer programmatische functies toebedeeld aan het groene continuüm, en ook deze meer kleinschalige functies zou je binnen de schema's kunnen lezen als onderdelen van een parallel symbolisch programma.

Het groen is ook de ruimte van de wandelaar en recreant. Ongestoord door het motorisch verkeer dat doelgericht stroomt binnen de ruimte van het netwerk, kan hij in gepeins verzonken dwalen in de schaduw van het lommer, niet wetend wat hij op zijn weg kan tegenkomen. Een ander belangrijk programma-onderdeel wordt gevormd door de scholen. Zij vormen het hart van de gemeenschap en zijn midden in het groen gesitueerd. In de stilstand van het groen groeien hier de kinderen op. Het groen is een voorruimte voor hun deelname aan het leven binnen de produktionele orde. Het groen kan zo gelezen worden als een kinderwereld vol connotaties naar disciplineren en fantasie, naar de alledaagse, kleine ervaringen van kinderen die tegelijk gruwelijk en fantastisch kunnen zijn. En tot slot heeft het groen zijn eigen produktionele functie. De reproductie van de werkende mens, de *homo faber*, was al genoemd. In aanvulling hierop zorgt de natuur ook voor zijn dagelijks voedsel: tuinen, volkstuinten, kleine collectieve boerderijen of grotere landbouweenheden krijgen allemaal een plaats in de zee van groen die Hilberseimer voorstelt.

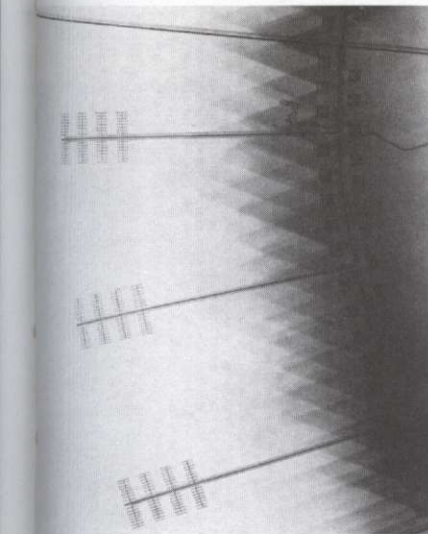
Echter, alle verschillen tussen de genoemde programma-onderdelen verdwijnen volledig in de presentatietekeningen en maquette-foto's. Het groen verschijnt overal, altijd, als beeld van de natuur, een ruisend woud dat het wonen van de moderne mens omgeeft.

De wil tot orde

Je kunt je afvragen of het aanbrengen van de grens aan het moderne produktiesysteem zoals Hilberseimer die aanbrengt voldoende of adequaat genoeg is. Naar zijn idee zou binnen deze grens een nieuwe orde van veiligheid en hygiëne verschijnen. Deze nieuwe orde zou aan de eigentijdse, onthechte mens, vervreemd van zijn natuurlijke omgeving, weer een plaats teruggeven binnen een door god geschapen harmonie. De ruimtes van de verschillende netwerken lijken echter een onomkeerbaar proces van onthechting van het individu uit zijn fysieke en sociale omgeving ingezet te hebben. Deze onthechting van het individu resulteert in een fragmentatie van lokale samenlevingen die zich organiseren middels nabijheid en fysieke stedelijke ruimtes. Op deze manier ondermijnt deze fragmentatie het anti-stedelijk ideaal van de Gemeenschap. Tegelijkertijd roept deze resulterende fragmentatie de vraag op of het beeld dat

ant ---- Zuidkant

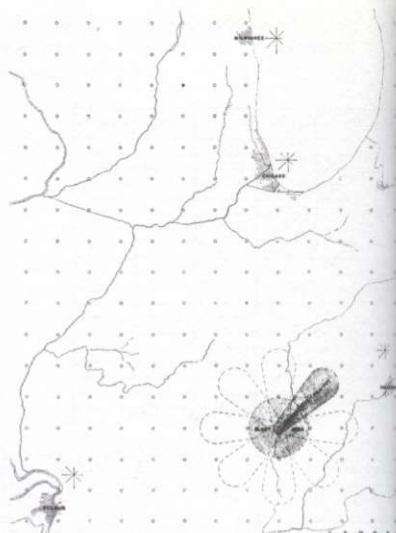
Geïntegreerde rookproducerende industrieën

Hilberseimer oproept van de ongedifferentieerde, naar misdaad neigende massa's die in de metropolen een erbarmelijk leven leiden, correct is.

Voor Hilberseimer was dit geen vraag. Fragmentatie en differentiatie bestaan niet binnen zijn vertoog. De individuele mens is ook geen uitgangspunt bij Hilberseimer. De mens die leeft in familiale en sociale verbanden staat centraal. En ondanks de uitgangspunten van massamobiliteit reiken deze verbanden niet verder dan een overzichtelijk territorium, waarvan de grenzen bepaald worden door de actieradius van de wandelende mens. Deze mens is iedere mens. Deze mens kent behoeftes die alle mensen hebben en voor deze gelijke behoeftes ontwerpt Hilberseimer zijn steden en woningen. Iedere stad is dan ook dezelfde stad, en iedere woning is dezelfde woning, gehoorzaamend aan de wetten die wind, zon, produktie, vervuiling en verschooning stellen. De verschijning van deze zelfde mens, dezelfde woning en dezelfde stad is het nagestreefde doel. Alleen in de verschijning van hetzelfde, het gelijke, zouden de zuivere figuren kunnen verschijnen.

Het denken van Hilberseimer zou je kunnen typeren als een voorbeeld van eenheidsdenken.⁸ Het *essentiële* staat in dit denken centraal. Het essentiële maakt het mogelijk om in uiterlijk verschillende verschijningen het gelijke te herkennen. Een werkwijze van analyse en reductie zoals Hilberseimer hanteert wordt zo mogelijk. Homogenisering is het resultaat. Binnen dit denken is het niet mogelijk differenties als uitgangspunt te nemen. Na analyse en reductie bestaan verschillen alleen als overeenkomst of als tegenstelling. Het gaat erom hele en zuivere elementen te isoleren die ons dagelijkse leven en de manier waarop zich dit aan ons oog voltrekt, zouden structureren en die een onderliggende, universele orde zouden vormen. De wereld van Hilberseimer is één wereld en in deze wereld woont slechts één mens die een hele en volmaakte mens is. Er bestaat geen andere mens, een mens die verschilt of zou willen verschillen. Een mogelijk verschil dat zou kunnen bestaan naast deze hele mens is ook niet acceptabel binnen het vertoog zelf. De hele wereld zou dan immers in opposities uiteenvallen. Het paradijs zou opnieuw verloren zijn.

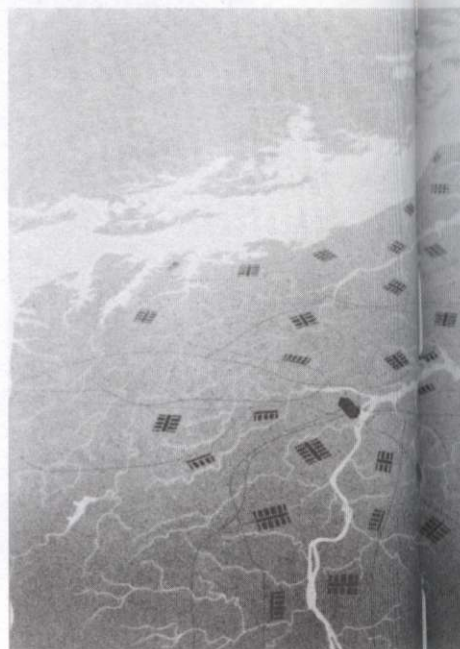
Dit denken gaat terug op de Platoonse ideeënwereld waar de abstracte originelen verblijven van de schimmige verschijningen die ons dagelijkse leven vormen. Deze verschijningen staan in een hiërarchisch ondergeschikte positie ten opzichte van dit, goddelijke, origineel. Een belangrijk idee dat hiermee direct verbonden is, is het idee van *anamnese*. Dit is de veronderstelling dat leren een zich herinneren is. Alleen middels het gelijke zouden we in staat zijn om deze verschijningen te herkennen. Dit betekent dat wij zelf deel moeten hebben aan dit gelijke. Alleen iemand die moedig is kan werkelijke moed van lafheid onderscheiden, alleen degene die deel heeft aan schoonheid, kan schoonheid herkennen. Wat van ons verschilt, waar wij geen deel aan hebben, is niet kenbaar. Sterker nog, dit verschil wordt geradicaliseerd tot een onoverbrugbare tegenstelling, zodat de eigen zuiverheid behouden kan worden.⁹

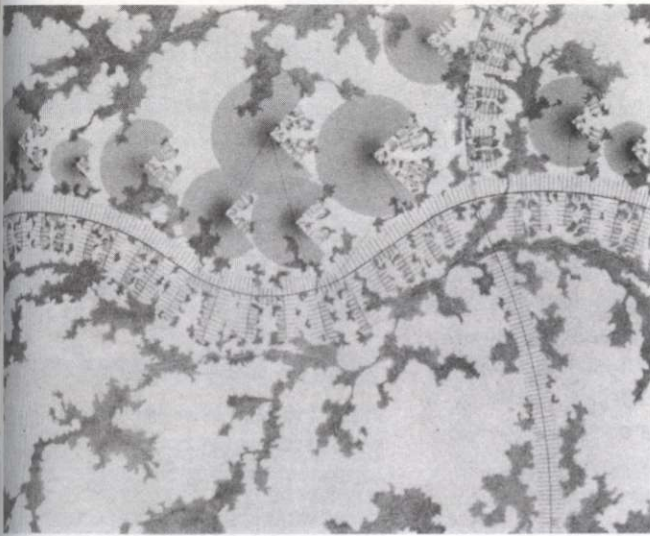

Effect van een waterstofbom

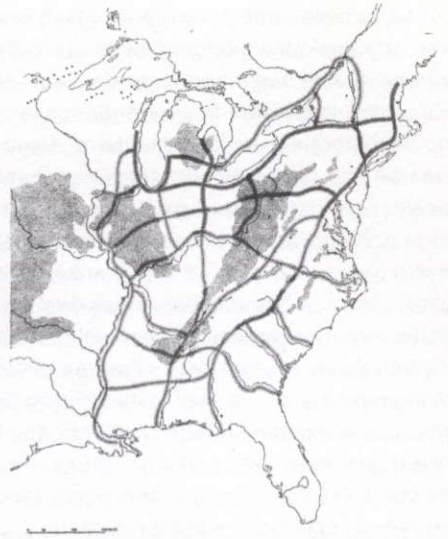

Deel van Washington

Bandstad

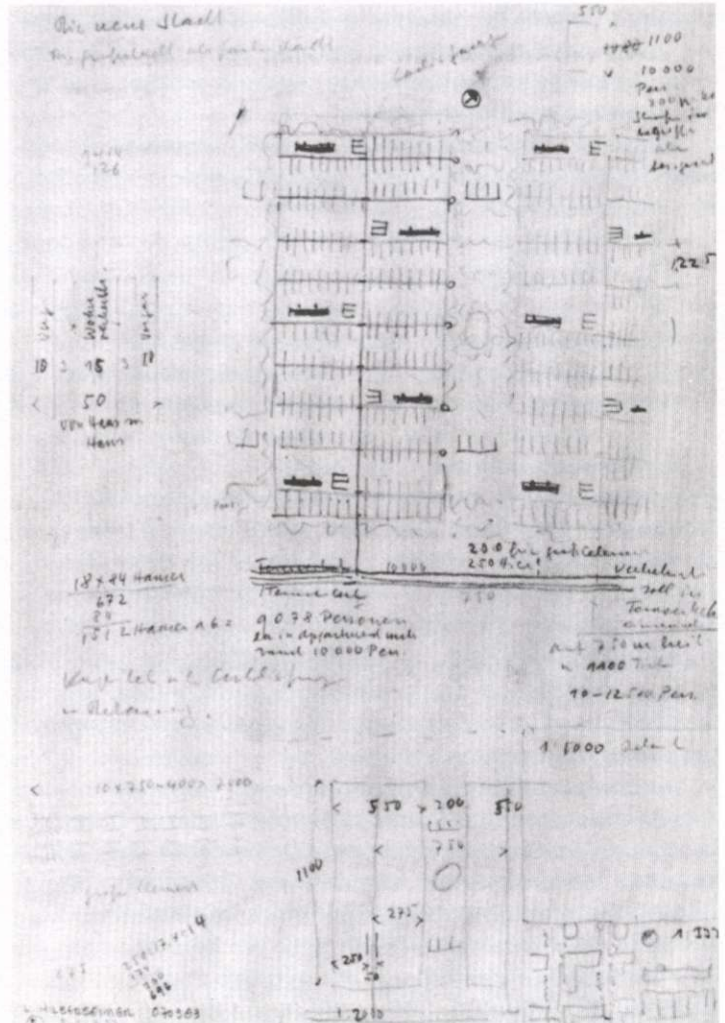
Oostelijk deel van de Verenigde Staten

8

Ik volg hier het onvoltooide proefschrift van Rina van der Haegen, *In het spoor van seksuele differentie*, Nijmegen, SUN, 1989, het eerste hoofdstuk: 'De gelijkenis als ordenend principe', pp. 25-55.

9

Ibidem, pp. 39-43.

De nieuwe stad, de metropool als tuinstad, ca. 1927

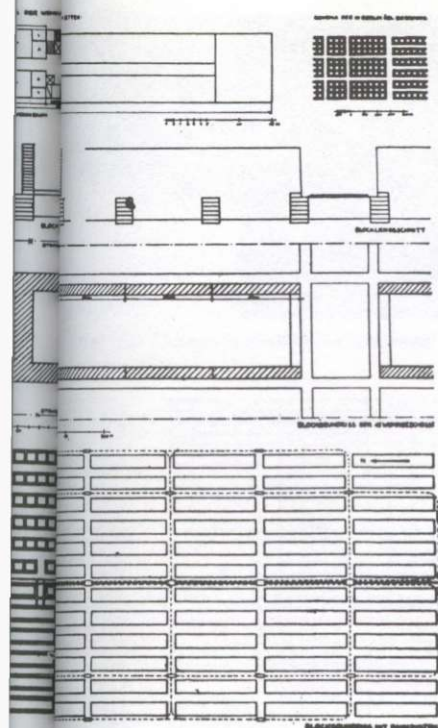

Washington gedecentraliseerd

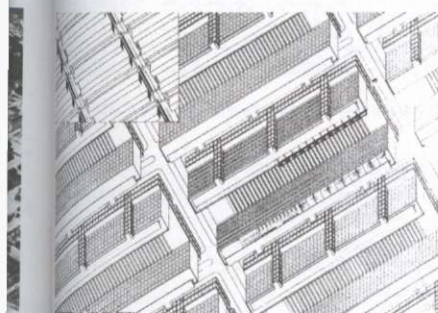
De personages in *Twin Peaks* zijn geen hele mensen zoals in het vertoog van Hilberseimer. Integendeel, elk personage lijkt geheime, donkere zijdes te bezitten die in de loop van het verhaal onthuld worden. Afgezet tegen het ideaal van de Amerikaanse droom, een ideaal van onschuld en familieleven dat door elk personage wordt opgehouden, verschijnen deze zijdes als bedreigend en kwaadaardig. De gemeenschap van Twin Peaks is een voorbeeld waarin de ander alleen als het kwaad kan verschijnen. De droom blijkt vervolgens rot als een mispel, ondermijnd door boosaardigheid en perversie. In Twin Peaks wordt de Noord Amerikaanse idylle van een landelijke gemeenschap bruut verscheurd. Deze gemeenschap wordt opgeschrikt door de mysterieuze moord op de 17-jarige Laura Palmer. De *loved one* wordt naakt, in plastic verpakt, aan de rivieroever gevonden. Het verhaal dat volgt is ronduit anekdotisch. De onberispelijke FBI-agent Dale Cooper komt naar het stadje om de moord op te lossen. Al gauw blijkt dat de voorbeeldige Laura een schaduwleven leidde, waarin drugs en ongewone seksuele verlangens een belangrijke plaats innamen. De intriges nemen vervolgens wending na wending en maken dat de kijker al gauw het zicht verliest op de mogelijke schuldenaars en de waarschijnlijke en logische verklaringen van de fatale reeks van gebeurtenissen. De geheime parallele levens die elk personage lijkt te leiden, doen ieder menselijk vertrouwen verdwijnen. De regisseurs laten dit vermoeden van onveiligheid genoeglijk bewaard worden. *Suspense* en vernauwing van blikveld door de cameravoering maken van iedere lokatie een mogelijke nieuwe *scene of the crime* en elk personage wordt een mogelijke dader. Detective Cooper raakt het spoor bijster.

Wanneer het gaat om de rol van de infrastructuur laat Lynch een samenleving zien die nauwe overeenkomsten vertoont met het beeld dat Hilberseimer zich voorstelde van een toekomstige organisatie van een gemeenschap. Deze zou omschreven kunnen worden als een gemeenschap van *passanten*, een open samenleving waarin mobiliteit en telecommunicatie het contact en de acties tussen mensen reguleren. Lynch schildert enkele decennia na de speculatieve strategieën van Hilberseimer een portret van zijn tijd, waarin de associaties tussen mensen daadwerkelijk via deze netwerken plaatsvinden. Wie er deelneemt aan deze acties is nauwelijks te controleren, juist vanwege de transparantie van de infrastructuur. De positie van de deelnemers, hun lokatie, is in principe niet bekend. Ze zijn onderweg of, als ze van de weg afstappen of hun telefoon neerleggen, verdwijnen ze in de 'zwarte gaten' tussen deze netwerken. Telefoon en auto spelen dan ook een hoofdrol in de serie. Zonder deze zou *Twin Peaks* überhaupt ondenkbaar zijn. In de eerste aflevering verschijnt de telefoon dan ook minutenlang in *close-up*, de hoorn bungelend van de haak, met als enig geluid het angstige gehuil van Laura's moeder dat uit de hoorn komt.

Op deze manier lijken de voortgang van de acties in *Twin Peaks*, de aankondiging van gebeurtenissen, de wendingen in het verhaal, allemaal op het telefoonnet of langs de weg te gebeuren. Het verlies van controle en overzicht op de posities van de deel-

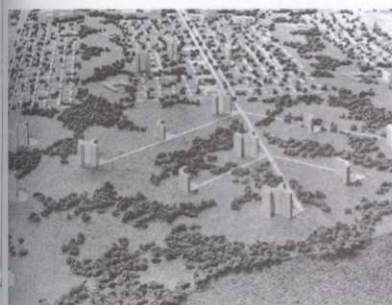
den in 1925, ca. 1925

st op 1928

Waaivormige gemeenschap

Gedeelte van een gemeenschap

nemers, waardoor het verborgene aan ruimte wint, en de openheid van het systeem, waardoor iedere weerstand, drempel of grens tegen indringers oplost, maken het voor de regisseur mogelijk om een uiterst realistische vertelling van het kwaad voor te schotelen. Dit kwaad dat niet kenbaar is en dat buiten de idylle bestaat, kan tenslotte alleen opgevoerd worden als een geestesverschijning: Bob. Op deze manier komt het kwaad van binnen, komt het van buiten en lijkt het overal aanwezig. Bob neemt bezit van gewone, fatsoenlijke burgers. Hij laat deze een monsterlijke metamorfose ondergaan en brengt duistere verlangens en driften in hen naar boven, alsof een Dionysische razernij over hen komt. Onschuldige meisjes in de knop van hun leven zijn de belangrijkste slachtoffers. Zo is de kijker getuige van de metamorfose van Leland Palmer, de vader van Laura. Van een liefhebbende vader verandert hij in een afzichtelijk bloeddorstig monster. Bob is in hem gevaren. Zelf is hij niet in staat dit monster te beheersen. Nadat Leland zichzelf van het leven berooft, verdwijnt Bob niet uit Twin Peaks. De geest Bob is een *zwerver*, hij beweegt zich van personage naar personage, van dader tot dader. En uiteindelijk neemt hij bezit van detective Dale Cooper. De onbreekbare en onbuigzame die de orde en rust moet herstellen, blijkt niet bestand tegen pervertering. Kijkend in de spiegel ziet Cooper niet zichzelf, maar zijn tegenstander. Bob is nu in hem.

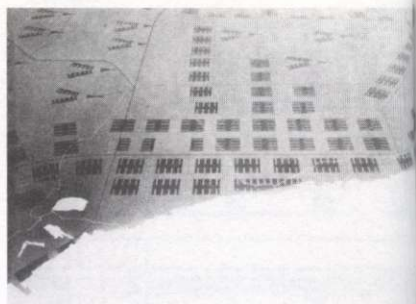
Twin Peaks is geen dorp of stad, geen Gemeinschaft. Twin Peaks is een verzameling plekken, situaties en gebeurtenissen die zoals gezegd met elkaar verbonden zijn door de snelweg of het telefoonnet. Dit Twin Peaks wordt omgeven door een donker woud. Dit woud vormt net als bij Hilberseimer de tegenhanger van de ruimte van de netwerken. Er is één groot verschil. Zou de natuur bij Hilberseimer een geordende gemeenschap mogelijk maken, een gemeenschap ingericht naar rationele en verlichte maatstaven, in Twin Peaks heet de natuur *Ghostwood*. Ghostwood is het niet kenbare. Het monster dat hier huist zou zich tegen de gemeenschap keren en de ruimte van de rede overmeesteren.

Kosmos

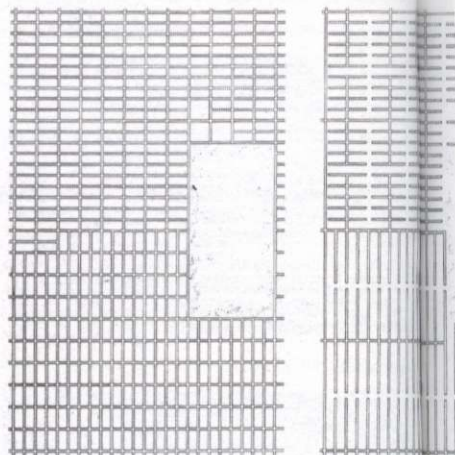
De projectie van het kwaad buiten de eigen orde kan ook omgekeerd worden. Het derde verhaal binnen deze tekst, of misschien inmiddels het vierde, lokaliseert in dit streven zelf een mogelijke monsterlijkheid. De wil tot orde, in de woorden van de Poolse auteur Gombrowicz niets minder dan de vorming van de werkelijkheid, is het ideematige onderwerp van de roman *Kosmos*. Deze wil, obsessief nagestreefd, zou zich volgens het verhaal van Gombrowicz eenvoudig tegen zichzelf kunnen keren. Een fatale reeks gebeurtenissen is het gevolg.

Gombrowicz publiceerde zijn roman *Kosmos* in 1965. Zijn dagboeknotities zeggen er het volgende over:

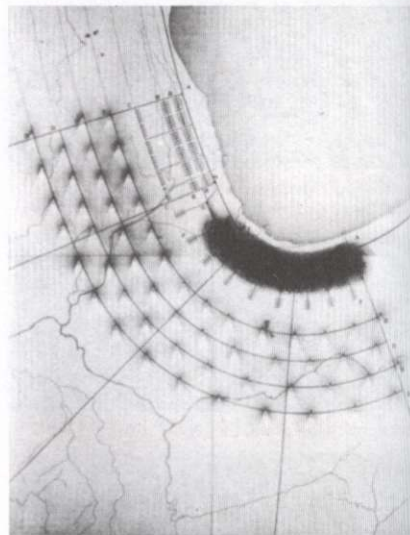
Wat is een detective-roman? Een poging de chaos te organiseren. Dat is de reden waarom ik *Kosmos*, dat ik graag 'een roman over de vorming van de werkelijkheid' wil noemen, een soort detective zal zijn. (1962)

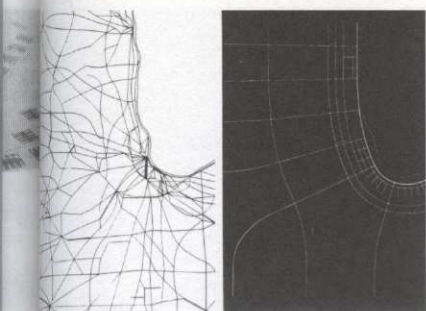
'Replanned' Chicago

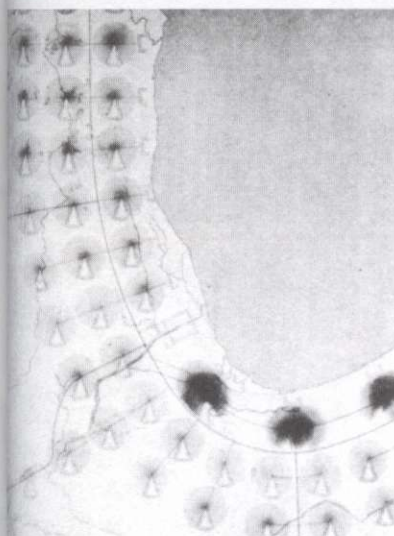
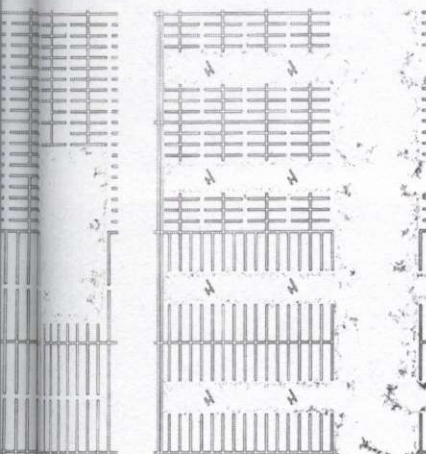
Ontwerp voor het Marquette Park, na 1945

Chicago, stad van de misdaad, 'replanned'

Plan voor Chicago, bestaande spoorwegen en schema, 1948

en:

Ik neem twee uitgangspunten, twee abnormale verschijnselen die ver van elkaar afstaan: a. een opgehangen mus; b. de associatie van de mond van Katasia en de mond van Lena. Deze twee problemen beginnen om een zin te vragen. Beide doordringen elkaar en breiden zich uit tot de totaliteit. Zo begint een proces van veronderstellingen, associaties, naspeuringen, er gaat zich iets creëren, maar het is eerder een monsterlijk embryo, een misbaksel... en dit duister, onbegrijpelijke raadsel roept om een oplossing... zoekt een Idee die verklaart, die orde schept... (1963)¹²

In zijn roman roept Gombrowicz een vraag op die naast de wil tot orde van Hilberseimer en het tonen van opgeroepen driften van Lynch gelegd kan worden, een vraag die betrekking heeft op de innerlijke en uiterlijke logica van de dingen, hun mogelijke verbinding, maar vooral op de onverdraaglijke mogelijkheid van een onmogelijk geachte verbinding, een *logische absurditeit* die de gebeurtenissen laat escaleren. Voor een korte uitleg wil ik me nu alleen concentreren op de opgehangen mus en de fatale reeks van gebeurtenissen die volgt op de vondst van het dode diertje.

Twee mannen, de hoofdpersoon en zijn vriend Fuks, verlaten voor een paar dagen de zomerhete stad om wat uit te rusten in een landelijk pensionnetje. Voor ze arriveren belanden ze toevalsgewijs in het struikgewas langs de weg. Daar, in de schaduw, vinden ze een opgehangen musje. Verwonderd over de wreedheid ervan (wie zou dat gedaan hebben?) komen ze aan bij hun logeeradres. Het pension wordt geleid door het echtpaar Wojtys. Lena is hun dochter en Katasia is hun huishoudster. Beide mannen zijn behept met een obsessieve wens om alles met alles in verband te brengen. Zelfs het plafond boven de eettafel met alle structuurtjes en bobbeltjes vormt voor hen een verzameling aanwijzingen waarachter zich een klein universum schuilhoudt, en na lang turen vinden ze een pijl in al die aanwijzingen van het plafond. De pijl wijst naar buiten en de richting van de pijl volgend komen ze bij de schuur en vinden in een nisje een opgehangen stokje. Deze samenloop van omstandigheden bevat de hoofdpersoon allerm minst, eerst een opgehangen mus en nu een opgehangen stokje. Hij vermoedt een sinistere samenhang. Deze moet worden ontsluit. De roman komt dan op een keerpunt. In een woedeaanval doodt de hoofdpersoon de kat van het huis, zomaar, zonder enige reden. Er is een aantal aanleidingen als frustraties en kleine ergernissen, maar die hebben niets met de kat te maken. Vervolgens voegt hij zich in de fatale reeks van de mus en het stokje: hij hangt de kat op op de veranda waar het beest de volgende dag gevonden wordt. De consternatie is alom in het pension (wie zou zo wreed kunnen zijn?). Tenslotte, om deze vervelende gebeurtenis en andere kleine persoonlijke irritaties in dit kleine huishouden met gasten te verluchten en het vergeten makkelijker te maken, gaat het pensioengezelschap erop uit om een picknick in de natuur van de bergen te houden. Na het eten en een wandeling wordt een van de deelnemers, Ludwik, dood aangetroffen, hangend aan een boomtak. Zelfmoord? Moord? Wie zou zo wreed kunnen zijn? En wat is het verband tussen de vier ophangingen?

Er ontstaat nu een verleidelijke analogie: de stedenbouwkundige als de literaire figuur van de detective. Net als bij een detective verwacht het publiek van de stedenbouwkundige dat deze uit het woud van aanwijzingen, in zijn geval de programma's, verlangens, situaties, budgetten enzovoort, een orde laat verschijnen, een orde die de stedelijke gebeurtenissen zoals deze zich aan ons voordoen, een logische plaats geven. Men verwacht een verklarende samenhang die betekenis geeft aan de genoemde verlangens en hun mogelijke realisering. Mies zei het in het voorwoord van *The new city* als volgt:

He [Hilberseimer] also knows that the existence of many and diverse factors presupposes the existence of some order which gives meaning to these and which acts as a medium in which they can grow and unfold.

Een aantal vragen dringt zich nu op, hoe oneigenlijk ze misschien ook zijn: plaatst Hilberseimer zich met zijn zucht tot orde eveneens in een fatale reeks van geweld? Lokken zijn open schema's geweld uit? In hoeverre zouden deze schema's misdadig gedrag mogelijk maken? Of hebben ze daar helemaal niets mee te maken? De suggestie dat oorlog, misdaad en stedenbouw causaal zijn verbonden is overigens van Hilberseimer zelf. Zijn de schema's van Hilberseimer alleen maar een uitvloeisel van ontwikkelingen die al aan de gang waren en heeft hij slechts – zoals Mies beweert – de daaronder liggende orde herkent? Versterkte hij deze dan vervolgens, of liep hij vooruit op deze ontwikkelingen en lokte hij zo een pervertering uit, zoals Lynch die bijvoorbeeld verbeeldt? En als laatste: als Hilberseimer de kat nu zou hebben opgehangen, zou hij dan ook iets met die andere ophangingen te maken kunnen hebben?

Voor deze vragen stelt Gombrowicz in zijn roman een niet te ontlopen valstrik op. Hiervoor stelt hij, net als Hilberseimer, de eigen heelheid centraal. 'Men is die men is', brabbelt de pensionhouder. En op deze manier concludeert de hoofdpersoon dat hij zelf de ophangingen is:

De mus hing. Het stokje hing. De kater hing (voordat hij begraven werd). Ludwik hing. Ophangen. Ik was het ophangen. Ik bleef zelfs staan bij de gedachte dat toch iedereen zichzelf wil zijn, dus ook ik wil mezelf zijn, wie bijvoorbeeld houdt er van syfilis, niemand natuurlijk, en toch wil ook een syfilislijder zichzelf zijn, d.w.z. een syfilislijder, het is gemakkelijk gezegd 'ik wil genezen', maar het klinkt vals, alsof men zeggen wilde 'ik wil niet zijn wie ik ben'.

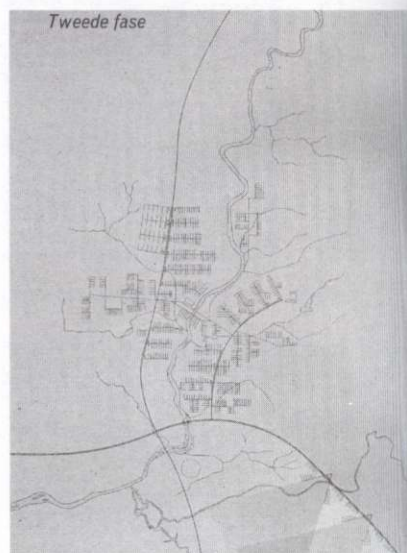
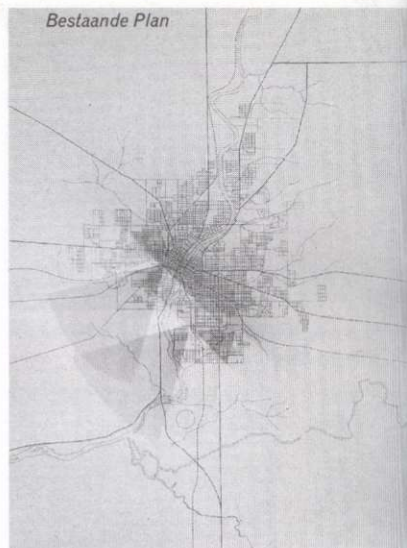
Mus.

Stokje.

Kater.

Ludwik.¹³

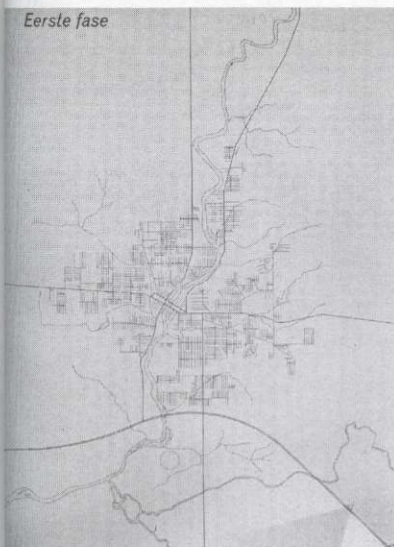
Niet zijn wie je bent, is dat mogelijk? In ieder geval ziet detective Dale Cooper aan het eind van de *Twin-Peaks*-serie niet zijn vertrouwde spiegelbeeld meer wanneer hij voor de spiegel staat, maar de ander, Bob, het kwade zelf. Op deze manier beschouwd blijkt Cooper ook niet in staat het kwaad onschadelijk te maken. Hij is dat ook nooit geweest. Immers, wanneer we de idee van de

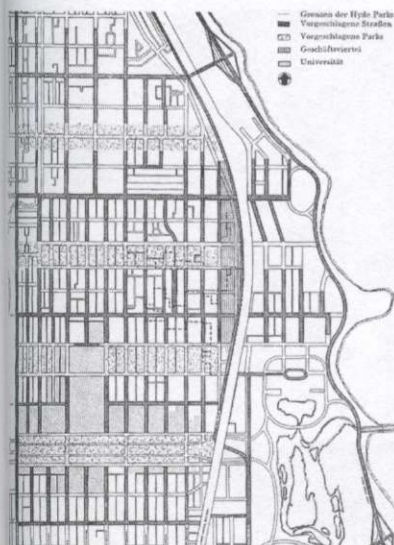
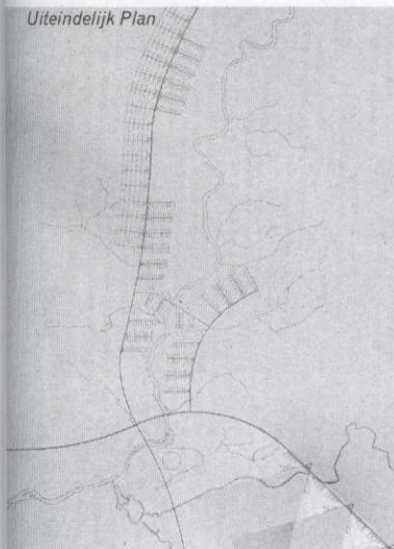
Rockford, van stilstand naar beweging

Hyde-Park-project, Chicago

Eerste fase

Uiteindelijk Plan

eerder genoemde anamnese strikt volgen, kan alleen diegene die deel heeft aan het misdadige, effectief de misdaad bestrijden.

Een selectief geheugen als methode

Hilberseimer.

Plato.

Dale Cooper.

Ophangen.

Hoe correct moet een geschiedschrijving zijn? Misschien is dit niet de goede vraag en moet de vraag luiden: hoe *selectief* mag je zijn? Welk bewijs laat je zien, welk laat je weg?

De aan het begin van deze tekst genoemde publikaties van Hilberseimer – er zijn er nog veel meer – zijn samenvattende overzichten van zijn eigen ideeën. Deze overzichten vormen zijn geschiedschrijving en bewijsvoering van de mogelijkheid van een rationele stedenbouw gebaseerd op gemeenschapswaarden, van de vroege oudheid tot aan een toekomst voorbij de twintigste eeuw. In de openvolging van deze publikaties en binnen de ijzeren consistentie van zijn vertoog is een aantal verschuivingen waar te nemen. Zo is er de verschijning van de natuur. Zo is er ook het argument van oorlogvoering, een argument dat weliswaar een zeer belangrijke plaats inneemt in de historische legitimatie van zijn vertoog, maar dat volkomen afwezig is als het gaat om de eigentijdse situatie in de jaren veertig. Dit argument komt echter nadrukkelijk naar voren in de jaren vijftig bij het ontwerpen van een strategie om een atoomaanval zo goed en zo kwaad als mogelijk te overleven. In zijn nabeschuiving *Entfaltung einer Planungsidee*, dat in 1963, vier jaren voor zijn dood verscheen, verdwijnt het argument van oorlogvoering weer volledig en wordt er geen woord meer aan vuil gemaakt. Terugblikkend benoemt Hilberseimer de groene tussenruimtes niet langer als *fire breaks*, maar als *freier Raum*.

Deze verschuivingen in zijn vertoog bieden een mogelijkheid om te ontsnappen aan de geslotenheid en lineariteit ervan. De conclusies die hij trekt worden minder evident dan hij ze presenteert. Het onderbreken van de lineariteit van een aantal van zijn voorstellen is wellicht ook een goede manier om de waarde van zijn ideeën voor een huidige ontwerppraktijk in te schatten. Hilberseimer heeft verschillende scenario's ontwikkeld voor de oplossing van grote en kleine stedelijke concentraties. Wanneer we dit gefaseerde proces van een verstopte, vervuilde stad, naar een verdund en vloeibaar suburbia tussentijds stopzetten, verschijnen er bastaardvormen die laten zien hoe een fragment van een superstructuur zich zou kunnen verhouden tot een bestaand weefsel. Met name het project voor Hyde Park in Chicago uit 1956 is in dit opzicht een interessant praktijkvoorbeeld. De goddelijke standaard is weliswaar nog herkenbaar, maar de utopie van een totale orde blijft op een afstand. De bestaande situatie veroorzaakt vervormingen en verschuivingen die het dominante model uiteen doen vallen.